

Conflictes bèl·lics, espoliacions, col·leccions

Immaculada Socias (ed.)

Conflictes bèl·lics,
espoliacions, col·leccions

Conflictes bè·lics, espoliacions, col·leccions

Aquesta publicació és el resultat de les Jornades Internacionals
sobre col·leccionisme celebrades a la Universitat de Barcelona
el 22 i 23 d'abril de 2008.

**Míriam Aguilar, Agustí Alcoberro, Itziar Arana, Isabel Fabregat Martí,
Francesc Fontbona, José María Luzón, Lauro Magnani, Yolanda Pérez,
Dominique Poulot, Elsa Puig de Morales, Antonio Urquizar,
Immaculada Socías (ed.), José Antonio Vígara, Pilar Vélez.**

Publicacions i Edicions

UNIVERSITAT DE BARCELONA

Universitat de Barcelona. Dades catalogràfiques

Conflictes bèl·lics, espoliacions, col·leccions

Referències bibliogràfiques

Aquesta publicació és el resultat de les Jornades Internacionals sobre col·leccionisme celebrades a la Universitat de Barcelona el 22 i 23 d'abril de 2008

Textos en català, castellà, italià i francès

ISBN 978-84-475-3385-5

I. Socías Batet, Imma, ed. II. Aguilar, Miriam

1. Patrimoni històric i artístic 2. Col·leccionistes i col·leccions 3. Robatori d'objectes d'art 4. S. XVIII-XX 5. Espanya 6. Congressos

© PUBLICACIONS I EDICIONS DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA, 2009

Adolf Florensa, s/n, 08028 Barcelona, Tel 934 035 442, Fax 934 035 446

comercial.edicions@ub.edu; www.publicacions.ub.es

Documentalista: M^a del Mar Oliver

Il·lustració de la coberta: Mercat de Santa Caterina. Barcelona.

Disseny i il·lustració de la coberta: Cesca Simón

Impressió: Gráficas Rey, S.L.

ISBN: 978-84-475-3385-5

Dipòsit legal:

Imprès a Espanya/Printed in Spain

Queda rigorosament prohibida la reproducció total o parcial d'aquesta obra. Cap part d'aquesta publicació, inclòs el disseny de la coberta, pot ser reproduïda, emmagatzemada, transmesa o utilitzada per cap tipus de mitjà o sistema, sense l'autorització prèvia per escrit de l'editor.

ÍNDIX

Presentació. IMMACULADA SOCAS	7
AGUSTÍ ALCOBERRO. <i>Conseqüències de la Guerra de Successió en el patrimoni artístic i cultural: repressió interior i continuïtat a l'exili</i>	13
YOLANDA PÉREZ. <i>Manuel d'Oms y de Santapau (1651-1710), Primer Marqués de Casteldosrius, embajador y virrey de Ultramar. Algunas noticias sobre su colección</i>	31
DOMINIQUE POULOT. <i>Fortune de Guerre et légitimité publique du Musée: Le cas du Louvre révolutionnaire</i>	41
JOSÉ MARÍA LUZÓN. <i>La Galería de Escultura de la Real Fábrica de Porcelana: un rescate de la Academia de Bellas Artes de San Fernando en la Guerra de la Independencia</i>	51
LAURA MAGNANI. <i>Dal Collezionismo aristocratico nella Repubblica di Genova allo "spolio" napoleonico nei conventi e nelle chiese degli ordini religiosi in Liguria</i>	59
FRANCESC FONTBONA. <i>El salvament d'obres religioses per part de l'Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi de Barcelona</i>	75
ITZIAR ARANA. <i>Valentin Cardedera, comisionado, académico y coleccionista</i> .	87
JOSÉ ANTONIO VIGARA. <i>Dispersión y destrucción de alhajas en la Córdoba de la primera mitad del s. XIX</i>	117
MYRIAM AGUILAR. <i>Casa Museo Santacana. Cuando la arquitectura se convierte en colección</i>	139
PILAR VÉLEZ. <i>El col·leccionisme d'escultura a Catalunya entre els segles XIX i XX. Causes i conseqüències</i>	153

ANTONIO URQUIZAR. <i>El coleccionismo en la formación de la conciencia moderna del arte. Perspectivas metodológicas</i>	169
ELSA PUIG DE MORALES. <i>La Comisión Valoradora de Objetos Artísticos a exportar de Barcelona</i>	183
ISABEL FABREGAT MARTÍ. <i>Exportar art contemporani entorn 1920. Sobre la Comissió Valoradota d'Objectes Artístics a Exportar de Barcelona</i>	191
IMMACULADA SOCIAS. <i>El monument de Barcelona a Archer Milton Huntington, fundador de la Hispanic Society of America, i a la seva esposa, l'escultora Anna Hyatt Huntington, l'any 1954</i>	205

PRESENTACIÓ

Heus aquí un llibre que reflexiona sobre la història del col·leccionisme d'objectes d'art, un punt de mira que cada cop atreu més els investigadors interessats en plantejaments metodològics pluridisciplinaris.

La història social de l'art fou impulsada als anys vuitanta, entre d'altres, per Krzysztof Pomian (*Collectionneurs, amateurs et curieux*, Paris, Gallimard, 1987), John M. Montias (*Artists and Artisans in Delft: A Socio-Economic Study of the Seventeenth Century*, 1982), Francis Haskell (*Rediscoveries in art: some aspects of taste, fashion and collecting in England and France*, Oxford, Phaidon, 1976) i Francis Haskell i Nicholas Penny (*Taste and the Antique: the lure of classical sculpture: 1500-1900*, New Haven, Yale University, 1981). Des d'aleshores i a la seva ombra, els estudis d'història de l'art ja no es van limitar als artistes i a les seves obres, sinó que es van estendre a la recepció, al mercat, a les exposicions i al col·leccionisme. Tampoc es poden oblidar en aquest punt les aportacions de Pierre Bourdieu amb l'anàlisi sociològica (*La Distinction: critique sociale du jugement*, Paris, Éditions de Minuit, 1979) i les dels historiadors anglosaxons, com és el cas de John Elsner i Roger Cardinal (*The cultures of collecting*, Cambridge Harvard University Press, 1994). *Journal of the History of Collections*, Oxford, Oxford University Press, 1989. Susan Pearce (ed), *Interpreting objects and collectors*, Londres, 1994). També cal assenyalar l'excel·lent contribució de Jonathan Brown al coneixement del Segle d'Or espanyol i, particularment, de Velázquez (*Kinds and Connoisseurs: Collecting Art in Seventeenth Century in Europe*, New Haven-Londres, 1995; Anne Higonnet, «Private Museums, Public Leadership: Isabella Stewart Gardner and the Art of Cultural Authority», a *Cultural Leadership in America: Art Matronage and Patronage*, Fenway Court, 1997; F. Gennari Santori, *The Melancholy of Masterpieces: Old Master Paintings in America, 1900-1914*, Nova York 2003).

Dins de la Península, cal mencionar Juan Antonio Gaya Nuño, que s'ha de considerar, *avant la lettre*, un dels pioners de la història del col·leccionisme (*La pintura española fuera de España: Historia y catálogo*, Madrid, Espasa-Calpe, Madrid, 1958), i també, entre d'altres, Miguel Morán Turina i Fernando Checa Cremades (*El coleccionismo en España*, Madrid, Cátedra, 1985); M. Lluïsa Borràs *Col·leccionistes d'art a Catalunya*, Barcelona, Fundació Conde de Barcelona,

1988; María de los Santos García Felguera (*Viajeros, eruditos y artistas: Los europeos ante la pintura española del Siglo de Oro*, Madrid, 1991); Miguel Morán Turina i Javier Portús Pérez (*El arte de mirar: La pintura y su público en la España de Velázquez*, Madrid, 1997); Francesc Fontbona (*Catàleg del Museu de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, Barcelona, Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, 1999); Carlos Reyero (*Escultura, museo y estado en la España del siglo XIX: Historia, significado y catálogo de la colección nacional de escultura moderna, 1856-1906*, Alacant, Fundación Capa, 2000); Ignacio Cano («Artistic Heritage in Seville during the Peninsular War», a *Manet/Velázquez: the French taste for Spanish painting* Nova York, Metropolitan Museum of Art, i New Haven, Yale University Press, 2003 [2004]), Bonaventura Bassegoda (ed.) (*Col·leccionistes, col·leccions i museus: episodis de la història del patrimoni artístic de Catalunya*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, 2007); Immaculada Socías (*La correspondència entre Isidre Bonsoms Sicart (1849-1922) i Archer Milton Huntington (1870-1955): El col·leccionisme de llibres antics*, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, 2009, en premsa). A la vista d'aquestes contribucions, es pot constatar que actualment la història del col·leccionisme presenta, tant a nivell conceptual com a nivell metodològic, una bona salut. Tanmateix, a Catalunya queda molta feina per fer, ja que en bona mesura encara està pendent l'estudi dels atles i la visita als arxius a fi d'escriure les pàgines sobre la història del col·leccionisme.

Aquest llibre és fruit de les Jornades celebrades l'abril del 2008 a la Universitat de Barcelona. Investigadors, nacionals i internacionals, vam reflexionar al voltant del tema «Conflictes bèl·lics, espoliacions, col·leccions», fenòmens que abasten un ampli arc cronològic que s'inicia amb la Guerra de Successió (1700-1715) i s'acaba a la primera meitat del segle xx. Com és lògic, cadascuna de les aportacions dels diferents autors –com es veurà– presenta les seves pròpies característiques, però la majoria comparteixen conceptes i mètodes.

Els primers capítols estan centrats en els conflictes bèl·lics com a responsables directes d'espoliacions i pillatges, accions que van portar a la destrucció, però també al nodriment i a la creació de noves col·leccions. En aquest sentit, cal recordar que la Guerra de Successió (1700-1715), la Revolució Francesa (1789-1799) i la Guerra de la Independència (1804-1814) van ser tres esdeveniments clau que van afectar el continent europeu i el seu patrimoni. I, encara, van tenir repercussions a Amèrica.

Dins d'aquest marc bèl·lic, Agustí Alcoberro, a *Conseqüències de la Guerra de Successió en el patrimoni artístic i cultural: repressió interior i continuïtat a l'exili*, tracta sobre l'impacte de la Guerra en el patrimoni artístic i cultural i reflexiona, entre d'altres aspectes, sobre la repressió cultural borbònica, que va confiscar biblioteques privades d'alguns importants austriacistes. Precisament, un personatge i una col·lecció influïda per la lluita política entre els partidaris dels Habsburg i els dels Borbó va ser Manuel d'Oms i de Santapau. Yolanda Pérez, en la seva recerca *Manuel d'Oms y de Santapau (1651-1710), primer marqués de Castelladosrius, embajador y virrey de Ultramar: Algunas noticias sobre su colección* ha exhumat els inventaris i la documentació de primera mà, cosa que la li ha permès traçar la trajec-

tòria del marquès –ambaixador a Europa i virrei al Perú– i anunciar algunes hipòtesis sobre aquesta col·lecció aristocràtica.

Com és conegut, és particularment difícil estudiar col·leccions privades com la del marquès de Castellldosrius, que han deixat molt pocs rastres i són conegudes sobretot a través de fons documentals. En aquest sentit, cal remarcar que una font que pot donar moltes sorpreses per a la història del col·leccionisme són els arxius fotogràfics, com per exemple el de la Biblioteca de Catalunya, el de l'Institut Amatller o el de Ca l'Ardiaca de Barcelona, entre d'altres.

Dominique Poulot, a *Fortune de Guerre et légitimité publique du Musée: Le cas du Louvre révolutionnaire*, planteja diverses qüestions sobre el museu del Louvre, paradigma d'un museu revolucionari però que en els darrers anys sembla que s'ha convertit en un antimodel. A la vegada, també fa referència al debat sobre les espoliacions i les col·leccions dels museus francesos durant la Revolució Francesa i l'imperi napoleònic.

Per altra banda, la Guerra de la Independència, com és sabut, va significar un saqueig sistemàtic d'esglésies i convents per part, primer, de les tropes napoleòniques i, després, de les angleses, les quals van espoliar el patrimoni i van treure del país nombroses obres. José María Luzón, a *La Galería de Escultura de la Real Fábrica de Porcelana: un rescate de la Academia de Bellas Artes de San Fernando en la Guerra de la Independencia*, analitza uns episodis relacionats amb la salvaguarda d'unes col·leccions a la Real Academia de San Fernando. El fet fa referència a l'any 1809, quan es va decidir traslladar a l'Academia la galeria d'escultures que havien fet els mestres que treballaven a la denominada «Fábrica de la China».

Els conflictes bèl·lics i les espoliacions són dues cares de la mateixa moneda. Dissortadament, el saqueig del patrimoni ha existit al llarg del temps i fins i tot moltes vegades s'ha exercit d'una manera institucional o des del poder. Lauro Magnani a *Dal collezionismo aristocratico nella Repubblica di Genova allo spolio napoleonico nei conventi e nelle chiese degli ordini religiosi in Liguria*, referència que l'estabilitat del govern de la República de Gènova i la seva marginalitat respecte a Itàlia va afavorir una situació d'excepcional conservació de les col·leccions privades i de les conventuals fins ben entrat el segle XVIII, col·leccions moltes de les quals van ser víctimes de l'espoli napoleònic.

Francesc Fontbona, en la seva recerca *El salvament d'obres religioses per part de l'Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi de Barcelona*, explica que al llarg del segle XIX es produïren a Catalunya, i més concretament a Barcelona, dues grans situacions de transvasament d'obres d'art des dels convents a un museu públic. La primera va ser a causa de l'ocupació francesa del país que féu l'imperi napoleònic entre el 1808 i el 1814, i la segona es produí durant la minoria d'edat de la reina Isabel II, a conseqüència de la crema de convents de l'any 1835, i desembocà en l'exclaustració general del clergat regular. En els dos casos, la protagonista de les accions relatives a la protecció i la instrumentalització del patrimoni artístic va ser l'Escola Oficial de Belles Arts de Barcelona, la Llotja, que exercia d'Acadèmia Catalana de Belles Arts fins i tot abans de rebre aquest nom de manera oficial.

Com és sabut, el procés de nacionalització dels béns de les comunitats religioses afectades per la desamortització de Mendizábal, l'any 1835, va significar un caos extraordinari que va sacsejar els fonaments del patrimoni hispànic. Aquest fenomen ha estat estudiat des de la perspectiva política i econòmica, però ho ha estat poc des del punt de vista de la història de l'art. Dins del marc d'aquest procés, cal destacar la presència de les Comisiones de Monumentos Históricos i el paper que van desenvolupar pel que fa a la salvaguarda i la tutela dels béns artístics. Alguns dels seus responsables van impulsar iniciatives encaminades a la protecció del patrimoni nacionalitzat, al mateix temps que el compraven i el venien amb total impunitat. Itziar Arana, a *Valentín Cardedera, comisionado, académico y coleccionista*, s'ocupa de l'erudit d'Osca i analitza la gran rapinya institucional que es va portar a terme a partir de l'exclaustració.

Així doncs, les guerres, les desamortitzacions i les espoliacions són els pilars fonamentals a través dels quals es pot explicar la dispersió i la destrucció del patrimoni al segle XIX, que també va afectar els tresors de catedrals i convents. Precisament, d'aquest darrer aspecte s'ocupa José Antonio Vigara en el seu treball *Destrucción y dispersión de alhajas en la Córdoba de la primera mitad del s. XIX* el qual assenyala que l'orfebreria es va malbaratar des de l'inici de la Guerra de la Independència fins al final de la Primera Guerra Carlista (1833-1840), fet en gran part motivat pel fet que els tresors d'or i plata van ser emprats de manera immediata pels governs per sufragar les despeses de la guerra.

Myriam Aguilar, a *Casa-Museo Santacana de Martorell: Cuando la arquitectura se convierte en colección*, enceta l'anàlisi d'un altre fenomen, producte també del terrabastall desamortitzador. L'any 1876 es va crear el primer museu local de Catalunya: la Casa Museu Santacana de Martorell. El seu creador, Francesc Santacana i Campmany (1810-1896), va ser un terratinent, un artista, un arqueòleg i un gran defensor del patrimoni. Santacana va convertir casa seva –convertida posteriorment en museu– en un lloc de preservació de fragments arquitectònics i de ceràmica, naufrags del picot desamortitzador i de la pressió exercida per tal d'obtenir nous espais urbans a Barcelona i en altres llocs.

Si la col·lecció privada Santacana es va transformar en un espai públic, una altra col·lecció, la de Frederic Marès, també va passar pel mateix procés. Pilar Vélez, a *Una col·lecció privada que es transforma en pública: El col·leccionisme d'escultura a Catalunya entre els segles XIX i XX. Causes i conseqüències*, explica que, enmig del panorama convuls del segle XIX, es va començar a desenvolupar la consciència del valor del patrimoni artísticomonumental del país. I, particularment, Vélez es fixa en l'anàlisi de l'escultura, una de les arts que més van sofrir al llarg del segle XIX.

Com es pot intuir fins aquí, les col·leccions són filles de moltes circumstàncies polítiques i culturals. En aquest sentit, cal fer notar que la història de les col·leccions no implica solament la història dels objectes com a dotats d'una existència material, sinó també com a portadors de significats i de simbolismes. Per altra banda, cal dir que una col·lecció és un sistema que socialitza els artistes i els objectes fora del lloc que abans ocupaven i els organitza en un sistema diferent que ho subordina tot a la pròpia col·lecció. Alguns d'aquests aspectes són plantejats per Antonio Urquizar a *El coleccionismo en la formación de la conciencia moderna del arte*, on comenta

que, quan un objecte és extret del seu *topos* habitual, aquest queda descontextualitzat i aleshores es produeix un doble procés: un que fa referència a la seva nova ubicació i un altre que fa referència al punt de mira de l'observador.

Els conflictes bèl·lics i les espoliacions van provocar una itinerància molt significativa d'objectes hispànics cap a Europa i Amèrica al llarg dels segles XIX i XX. Davant d'aquesta situació es van aixecar diverses veus per poder controlar i conservar els objectes d'art que, de manera encoberta, s'exportaven a l'exterior, òrfens d'una legislació apropiada. Fins que, l'any 1915, es va aprovar una llei que va impulsar la creació de la Comissió Valoradora d'Objectes Artístics a Exportar com un instrument per a la conservació del patrimoni, problemàtica estudiada per Elsa Morales a *La Comisión Valoradora de Objetos Artísticos a Exportar de Barcelona* i Isabel Fabregat a *Exportar art contemporani entorn de 1920*.

Dins d'aquest panorama no podia faltar la figura del col·leccionista. Al llarg del segle XIX i XX la itinerància d'objectes va propiciar l'aparició de nous col·leccionistes a Europa i a Amèrica. Als Estats Units, per exemple, aquesta demanda va ser molt significativa. L'onada de col·leccionistes va estar produïda pel gran creixement econòmic i social que es va propagar a la segona meitat del segle XIX en aquest país. La prosperitat econòmica i cultural va propiciar la creació de les col·leccions d'Archer Milton Huntington, Henry Clay Frick, Henry O. Hevemeyer, John Pierpont Morgan o Isabella Stewart Gardner, entre d'altres, totes trumfades amb objectes d'art hispànics. Dins d'aquest marc, Immaculada Socías articula la seva recerca sobre Archer Milton Huntington (Nova York, 1870-Bathel, Connecticut, 1955). Aquest col·leccionista americà va fundar l'any 1904 la Hispanic Society of America per allotjar la seva fabulosa col·lecció d'objectes d'art hispànics. Barcelona, l'any 1954, va dedicar-li un monument per la seva activitat com a col·leccionista i hispanòfil, com també per la seva relació amb Catalunya, tribut que també es va fer extensiu a la seva esposa, Anna Vaughn Hyatt Huntington (Cambridge, 1876 - Califòrnia, 1973), excel·lent escultora que, generosament, va secundar els propòsits filohispans del seu marit.

Per acabar, vull deixar constància del meu agraïment al professor Jonathan Brown per la seva generositat durant la meua estada a l'Institute of Fine Arts de la New York University, lloc on vaig poder reflexionar sobre els mètodes i els conceptes referents als col·leccionistes i a les seves col·leccions. Així mateix, també vull fer extensiu el meu reconeixement als meus estudiants de l'antic doctorat i del màster de la Universitat de Barcelona, amb els que hem treballat i discutit hipòtesis interpretatives entorn de la història del col·leccionisme.

INMACULADA SOCIAS

CONSEQÜÈNCIES DE LA GUERRA DE SUCCESSIÓ EN EL PATRIMONI ARTÍSTIC I CULTURAL: REPRESSIÓ INTERIOR I CONTINUÏTAT A L'EXILI

El marc general: guerra i repressió

La Guerra de Successió d'Espanya (1702-1715)¹ va ser una gran conflagració internacional que va afectar, de manera directa o indirecta, la totalitat del continent europeu. I encara, l'Amèrica del Nord (amb enfrontaments entre les colònies angleses i franceses), la del Sud (amb combats entre Brasil i les colònies hispàniques) i fins i tot altres àmbits colonials com l'Índia. Es calcula que més d'un milió de persones van morir en combat.

La complexitat de la guerra i les dimensions colossals dels dos bàndols expliquen també el comportament diferenciat de diversos col·lectius nacionals, o amb altres trets identitaris, que històricament s'havien sentit agreujats per l'estat al qual pertanyien, o al qual estaven sotmesos. Així, en el context d'aquella contessa, es va produir la Guerra dels *Camisards* que aplegà, al bell mig de França, el col·lectiu hugonot recentment proscribit per Lluís XIV amb la revocació de l'edicte de Nantes. També a Escòcia els opositors a la *Union Act*, que creà la Gran Bretanya (1707), tan-caren files al voltant del pretendent Stuard, i donaren suport als seus intents de desembarcament –bo i continuant un moviment, dit jacobita, que s'allargaria durant tot un segle. A Hongria, per la seva banda, la revolta dels Malcontents s'oposà al pro-

1. La bibliografia sobre la Guerra de Successió a Catalunya és ingent. Esmentem, entre les obres que hem tingut en compte per a l'elaboració d'aquesta síntesi: CASTELLVÍ, F.: *Narraciones Históricas*. Madrid: Fundación Francisco Elías de Tejada y Erasmo de Pércopo, 1997-2002, 4 vols.; BRUGUERA, M.: *Historia del memorable sitio y bloqueo de Barcelona y heroica defensa de los fueros y privilegios de Catalunya en 1713 y 1714*. Barcelona: Luis Fiol y Gros, 1871-1872, 2 vols.; SANPERE I MIQUEL, S.: *Fin de la nación catalana*. Barcelona: L'Avenç, 1905 (reed. facsímil: Barcelona: ed. Base, 2001); VOLTES BOU, P.: *Barcelona durante el gobierno del Archiduque Carlos de Austria (1705-1714)*. Barcelona: IMHB, 1963-1970, 3 vols.; ALBERTÍ, S.: *L'Onze de Setembre*. Barcelona: Albertí Editor, 1964; TORRAS I RIBÉ, J. M.: *La Guerra de Successió i els setges de Barcelona (1697-1714)*. Barcelona: Rafael Dalmau ed., 1999; TORRAS I RIBÉ, J. M.: *Felip V contra Catalunya. Testimonis d'una repressió sistemàtica (1713-1714)*. Barcelona: Rafael Dalmau ed., 2005; ALBAREDA SALVADÓ, J.: *Catalunya en un conflicte europeu. Felip V i la pèrdua de les llibertats catalanes (1700-1714)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya-Ed. 62, 2001; ALCOVERRO, A. (dir.): *Catalunya durant la Guerra de Successió*. Barcelona: Ara Llibres, 2006, 3 vols.; HERNÁNDEZ, X. i RIART, F.: *Els exèrcits de Catalunya, 1713-1714: formes, equipaments i organització*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2007. El lector pot consultar una bibliografia més àmplia a: ALCOVERRO, A.: *Catalunya i la Guerra de Successió*. Barcelona: Museu d'Història de Catalunya, 2007.

cés de germanització en curs. I ho féu amb l'eficàcia suficient per arrencar de Viena l'acord de Szatmár (1711), que en garantí la sobirania nacional en el marc d'una monarquia composta.

Els tres processos esmentats van tenir un origen i unes motivacions interiors. Però haguessin estat impensables sense la guerra internacional. D'una banda, perquè la guerra debilità internament tots i cada un dels estats bel·ligerants. D'altra banda, perquè cada una d'aquestes revoltes va rebre suports —econòmics, polítics, d'intendència— de les potències enemigues. Des d'aquesta perspectiva convindran amb mi que el *cas dels catalans* no resulta ja tan excepcional.

De fet, pel que fa a la Monarquia Hispànica, el conflicte bèl·lic ha de ser considerat la nostra primera guerra civil. És cert que l'austriacisme va ser clarament majoritari a Catalunya i a la resta de regnes de la Corona d'Aragó. Però avui sabem que també la causa de l'arxiduc Carles (Carles III per als seus seguidors) va ser molt més rellevant a Castella del que sovint s'havia suposat.

Arreu la victòria de Felip V donà pas a la repressió sistemàtica contra els que s'hi havien oposat. A la Corona de Castella la repressió s'inicià poc després del fracàs de la primera incursió aliada que arribà fins a Madrid (1706). Afectà especialment membres de l'alta noblesa i de l'Església que havien aprofitat aquella avinentesa per proclamar el seu suport a Carles. I es materialitzà de formes diverses: empresonaments, desterraments i confiscació de béns. Una segona onada repressiva, de característiques no menors, seguí la segona entrada aliada a la capital del regne (1710).

Al regne d'Aragó i, sobretot, al País Valencià, on la causa austriacista havia triomfat momentàniament, la repressió va prendre també altres formes més massives i indiscriminades. Foren freqüents les execucions sumaríssimes i es produí la crema d'un gran nombre de localitats, des d'aleshores dites "socarrades", com Vila-real, Alcoi i Xàtiva —aquesta darrera rebatejada amb el nom de San Felipe.

Un fenomen similar es donà a Catalunya, en especial a partir del gener de 1714, quan, en el context del setge de Barcelona, es produí una revolta generalitzada contra les noves contribucions de guerra. La documentació aportada per Josep M. Torras i Ribé no deixa lloc a dubtes pel que fa a la destrucció de viles i a l'aplicació sumària del *diezmo de horca* (execució del deu per cent d'homes en edat militar).

Després de la caiguda de Barcelona, l'11 de setembre de 1714, tot el Principat entrà en un estat de terrorisme militar.² Això suposà que, a la pràctica, i durant més d'un any, els caps militars disposaren de plens poders per actuar sobre el territori. Les conseqüències d'aquest fet foren, altra vegada, brutals. Per la seva banda, a Barcelona, la Junta de Govern borbònica, tot just creada, es féu càrrec de la repressió d'estat. Aquesta afectà especialment els caps militars de la resistència i els eclesiàstics. Els primers van ser empresonats i enviats a Alacant, des d'on van ser repartits entre les fortaleses d'A Coruña, Ondarribia i Pamplona. Altres combatents de menor graduació van ser tancats a les fortaleses de Tortosa i Peníscola, mentre els més afortunats van poder tornar a les seves cases, amb l'exigència de presentar-se periòdicament davant les noves autoritats.

2. TORRAS I RIBÉ, J. M.: *Felip V contra Catalunya...* MUÑOZ, A.; CATÀ, J: *Repressió borbònica i resistència catalana (1714-1736)*. Madrid: Muñoz Catà Editors, 2005.

Per la seva banda, els eclesiàstics, acusats de fanatitzar el poble barceloní durant el darrer setge, van ser desterrats. També tots els col·lectius de no-catalans que havien residit al Principat durant la darrera resistència (aragonesos, valencians, castellans, etc.) van seguir la mateixa sort. La mesura afectà fins i tot els qui s'havien refugiat a Mataró, on havien retut obediència a Felip V. El seu destí principal van ser els regnes italians en mans de Carles.

Les detencions indiscriminades i els desterraments van ser de nou molt nombrosos en les conjuntures de 1718-1720 i de 1734-35. En ambdós casos coincidiren noves guerres internacionals, que afectaren la majoria de potències d'Europa, i l'esclat de la guerrilla a l'interior del país.

Com als altres regnes de la Corona d'Aragó, també a Catalunya la repressió suposà la confiscació de béns dels austriacistes, l'extensió d'una fiscalitat de guerra i la militarització generalitzada. No ens podem estendre més ara en aquest punt.

En qualsevol cas, en aquest marc general, la repressió va tenir també importantíssimes concrecions en l'àmbit cultural. A l'exili, però –una problemàtica que afectà entre 25.000 i 30.000 persones–, alguns artistes, intel·lectuals i mecenes van deixar petjada en l'àmbit del patrimoni material. A aquests dos fenòmens dediquem l'atenció en les pàgines següents.

La repressió cultural

Com en els altres àmbits, la repressió cultural borbònica es modulà de forma diversa en cada un dels regnes, en funció del seu grau d'implicació amb la causa de Carles III. A la Corona de Castella, el fenomen més significatiu, i més conegut avui, va ser la confiscació de les biblioteques privades d'alguns importants austriacistes. Es tracta d'un fenomen quantitativament i qualitativament molt important, fins al punt que ha de ser considerat l'origen de la Reial Biblioteca Pública de Madrid, fundada el 1710.³ La confiscació de biblioteques va ser encarregada a Melchor de Macanaz, que, com en altres casos, va complir l'encàrrec amb un zel que ratllava l'excès. Ja el 1707 s'inventarià la biblioteca de Juan Tomás Enríquez de Cabrera, l'Almirall de Castella, que com tots els seus béns havia estat segrestada.⁴ De fet, l'Almirall havia estat un dels austriacistes més precoços, ja que s'exilià a Lisboa el 1702. Tanmateix, en la data de l'inventari ja havia mort.

Entre 1708 i 1711 van ser incautades tres importants biblioteques. Són les de Gaspar Ibáñez de Segovia y Peralta, marquès de Mondéjar, que morí el 1708, mentre el seu fill i hereu era en territori aliat; la de l'arquebisbe de València, Antoni Folch de Cardona, que aprofità la segona entrada aliada a Madrid (1710) per decantar-se a favor de Carles III, i que, com veurem, tingué importants càrrecs polítics a l'exili vienès; i la de Juan Francisco Téllez de Girón, duc d'Uceda, que havia estat

3. SANTIAGO PÁEZ, E. (dir.): *La Real Biblioteca Pública, 1711-1760. De Felipe V a Fernando VI*. Madrid, 2004.

4. Sobre l'Almirall de Castella, vegeu: GONZÁLEZ MEZQUITA, M. L.: *Oposición y disidencia en la Guerra de Sucesión Española. El Almirante de Castilla*. Valladolid: Junta de Castilla y León, 2007.

ambaixador de Felip V a Roma, i que el 1711 canvià de bàndol. L'inventari del primer, conclòs el 28 de gener de 1709, comptabilitzà un total de 5.903 volums. L'Arquebisbe de València, per la seva banda, comptava amb 6.630 obres, mentre que l'antic llegat de Felip V a Roma superava els 4.000 títols.

Només a tall de comparació es pot esmentar que la vella biblioteca reial dels Àustries, creada per Felip IV el 1637, tenia per aquelles dates tot just 2.234 volums. I que Felip V es va fer portar de França uns 6.000 llibres.

Amb les obres confiscades –a les quals caldria afegir les de biblioteques particulars de menor entitat–, és lògic que l'entorn cortesà de Felip V es proposés de crear la nova biblioteca reial. El decret que en fixava les característiques va ser publicat el 29 de desembre de 1711.

Cal dir, com a corolari d'aquest punt, que a l'exili tant Uceda com Cardona van crear sengles noves biblioteques de grans dimensions. L'Arquebisbe de València, que va ser president del Consell d'Espanya a Viena des de la seva fundació (1713), va acumular un gran fons de llibres, que va ser gestionat des de 1717 pel també exiliat Joan Castells,⁵ i que incloïa una important col·lecció de temàtica hispànica.⁶ En morir, el 1724, l'Arquebisbe el donà en herència a la província de Castella de l'orde franciscà, al qual pertanyia. Aquest fet generà una situació incòmoda a dues bandes ja que, en aquella data, Felip V i l'emperador Carles VI (o Carles III de la Monarquia Hispànica) continuaven formalment en guerra. La signatura de la pau (que s'esdevingué l'any següent) tampoc no hauria resolt del tot el problema, a causa de les enormes despeses que podia suposar el trasllat d'una biblioteca tan voluminosa.

L'emperador optà aleshores per comprar el fons a la institució hereva i ubicar-lo a la Hofbibliothek, o Biblioteca Imperial, que tot just en aquelles dates (1723-1726) estava construint a Viena. Altres fons fundacionals de l'avui Österreichischen Nationalbibliothek, o Biblioteca Nacional Austríaca, són els de Georg von Hohendorf (1720) i els del príncep Eugeni de Savoia (1737).

Es dona la circumstància, doncs, que l'Arquebisbe de València va contribuir a crear, i no precisament per voluntat pròpia, les biblioteques d'estat d'Espanya i d'Àustria.

Al Regne de València, la repressió va prendre un to major. Els dietaris dels botiflers Josep Vicent Ortí i Major i Isidre Planes⁷ reflecteixen el clima de terror que s'apoderà de la ciutat amb l'ocupació borbònica (1707): pràctica diària d'execucions programades contra resistents; desterraments d'eclesiàstics i civils a Castella; càstigs corporals i vergonyants per expressar opinions polítiques contràries als vencedors; escorcolls per descobrir armes, però també retrats de Carles III, o encara “papelones”, “quadernillos notados por días”, etc.; qualsevol d'aquests descobriments suposava la pena de presó.

5. ALCOBERRO, A: *L'exili austriacista (1713-1747)*. Barcelona: Fundació Noguera, 2002, 2 vols. Vegeu: I, 126 i II, doc. 60.

6. NIETO NUÑO, M.: *Fondos hispánicos en la Biblioteca Nacional de Viena*. Madrid: Universidad Complutense de Madrid, 1989. Tesi doctoral inèdita.

7. VICENT J. ESCARTÍ: *El 'Diario de Josep Vicent Ortí i Major. Estudi i edició*. València: Bancaixa, 2007.

Tanmateix, el fet que impactà més profundament l'opinió pública valenciana va ser l'execució de Vicent Cabrera, fill de l'editor del mateix nom. L'execució es produí l'agost de 1707, poc després de l'ocupació de la ciutat. L'únic delictes que se li imputà és que de la impremta familiar havien sortit diversos impresos de contingut austriacista durant el període de govern de Carles III. El també botifler Josep Manuel Minyana arribà a afirmar que, amb aquell fet, els valencians es van quedar "aterroritzats i també indignats"⁸.

Un clima similar s'imposà a Catalunya amb l'ocupació borbònica. El cronista Francesc de Castellví, que va residir al Principat fins al 1726, va escriure: "la consideración de los catalanes en este gobierno fue la más triste: era no sólo peligroso hablar, lo era también callar, y aún los pensamientos pagaban tributo y recibían daño". Les noves autoritats van imposar la censura amb efectes retroactius i van perseguir "papeles sediciosos, libelos infamatorios, canciones, alegatos jurídicos, poesías y narraciones históricas baxo varios renombres indignos de tolerarse". Es va ordenar que les obres pendents d'impressió passessin la censura prèvia del Consell de Castella, amb greus càstigs, en cas que no es fes així. També es va prohibir qualsevol correspondència amb els territoris de l'emperador Carles VI i fins i tot amb els neutrals. Aquesta activitat podia ser castigada amb la pena de mort.⁹

La repressió va afectar també, d'una manera especial, els símbols. Ja el 15 de setembre de 1714, tot just ocupada Barcelona, les forces victorioses van confiscar tots els estendards de l'exèrcit resistent. Juntament amb la bandera de Santa Eulàlia, símbol màxim de la ciutat, i les banderes dels regiments de la Coronela (milícia urbana), van ser enviats a Madrid en qualitat de botí de guerra. Es va ordenar la destrucció dels bancs del Consell de Cent. També es va fer fondre l'Honorata, la campana de la catedral, pel delictes d'haver cridat a la mobilització general. Es va ordenar el lliurament de tots els títols i honors concedits per Carles III, que van ser solemnement cremats. També es va ordenar el lliurament a les autoritats dels *Anales de Cataluña*, publicats per Narcís Feliu de la Penya el 1709, amb l'objectiu que fossin arrencats els darrers capítols, que descrivien els esdeveniments produïts a Catalunya d'ençà de la mort de Carles II (1700).

Probablement, l'exemple més clar de la política de desmemòria pública introduïda per les noves autoritat ens el proporciona la Piràmide de la Immaculada del Born, que recentment ha estat estudiat per Conxita Mollfulleda.¹⁰ La piràmide va ser construïda per ordre de Carles III amb un doble objectiu: celebrar el trencament del

8. MINYANA, J. M.: *La Guerra de Sucesión en Valencia. De bello rustico Valentino*. Edició a cura de F. J. Pérez i Durà i J. M. Estellés i González. València: Institució Alfons el Magnànim, 1985.

9. ALCOBERRO, A.: "Exili interior i exili exterior: una correspondència austriacista inèdita (1721-1724)", *Estudis històrics i documents dels Arxius de Protocols*, XXI (2003), p. 321-360; "Cantant les absoltes a Alberoni. Dos poemes clandestins de la resistència austriacista a Felip V (1719-1720)", dins Eulàlia Miralles i Josep Solervicens (eds.), *El redescobrimet de l'edat moderna. Estudis en homenatge a Eulàlia Duran*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat-Universitat de Barcelona, 2007, pp. 233-252.

10. MOLLFULLEDA, C.: "In futuri operis signum. La piràmide de la Immaculada i el setge de Barcelona de 1706", dins: *L'aposta catalana a la Guerra de Successió 1705-170. Actes de Congrés*. Barcelona, 2007, p. 109-122.

setge borbònic de 1706; i refermar la vinculació de la casa d'Àustria amb el dogma de la Immaculada Concepció, a la qual s'atribuí la victòria. El Born era l'espai més concorregut de la ciutat i la piràmide es convertí en l'epicentre d'un gran nombre de demostracions religioses i patriòtiques, que arribaren al paroxisme durant l'últim setge. Probablement per tots aquests motius, les autoritats borbòniques decidiren l'enderroc del monument. Cal dir, però, que anys més tard el ja emperador Carles VI el féu reconstruir a Palerm (Sicília).

Un altre àmbit afectat molt directament va ser l'universitari. Tot i que al Principat funcionaven un total de sis universitats públiques, la de Barcelona era la més important per les seves dimensions i prestigi. La universitat ocupava un edifici de mida gran i factura moderna a l'anomenada Rambla dels Estudis. Vers 1700 tenia uns mil cinc-cents estudiants, una xifra realment desproporcionada a la població de la ciutat (en total, unes 40.000 persones), ja que hi estudiaven persones vingudes d'arreu del territori.

Durant el període 1700-1705 la Universitat de Barcelona es va convertir en un important focus de subversió antiborbònica. De fet, molts dels seus professors i alumnes van esdevenir després dirigents austriacistes destacats. L'enfrontament s'inicià amb la problemàtica de les càtedres de filosofia. La universitat tenia dues càtedres de filosofia a càrrec de seguidors de l'escola tomista –de Sant Tomàs d'Aquino, doncs. La corona pretenia que una de les càtedres fos destinada a l'escola suarista –de Francisco Suárez. La disputa, que enfrontava dominicans i jesuïtes, no era nova, i ja s'havia manifestat en els regnats anteriors. Tanmateix, les ordres expeditives de Felip V, tot just acabat de proclamar rei, van ser vistes com una ingència inacceptable.

La polèmica va ser encapçalada pel Consell de Cent, que era la institució de qui depenia la Universitat de Barcelona, i va ser una de les més llargues i enceses del període que precedí a la guerra. A més, tingué gravíssimes derivacions violentes al carrer. En diverses ocasions els estudiants de la Universitat de Barcelona van enfrontar-se amb els de l'elitista Col·legi de Cordelles, regit pels jesuïtes. En les baralles es van arribar a utilitzar armes blanques.

Amb aquests precedents, no pot sorprendre que una de les primeres mesures preses per les autoritats d'ocupació borbòniques, el setembre de 1714, fos impedir l'inici del curs universitari a Barcelona. Es va ordenar que estudiants i professors es trasllassin, de moment de manera provisional, a Cervera. Tres anys després, es publicà el decret que fundà la Universitat de Cervera i dissolgué totes les altres universitats catalanes. El trasllat de la comunitat acadèmica a la capital de la Segarra fou inicialment, doncs, una mesura d'ordre públic. El nou centre universitari, regit pels jesuïtes, ha donat lloc a valoracions diverses.¹¹ Tanmateix, resulta incontrovertible que, un segle i escaig després de la seva fundació, quan es van intuir els primers

11. CASANOVAS, I.: *La cultura catalana en el siglo XVIII. Finestres y la Universidad de Cervera*. Barcelona: Ed. Balmes, 1953; BATLLORI, M.: "La Universitat de Cervera: 1717-1842", dins: *La Il·lustració*. Obra completa, vol. IX. València: Tres i Quatre, 1997, p. 167-209; PRATS, J.: *La Universitat de Cervera i el reformisme borbònic*. Lleida: Pagès ed., 1993.

síntomes d'obertura amb la revolució liberal, la universitat retornà a Barcelona per pressió de la societat civil (1835). La ubicació a Cervera continuava essent vista pel conjunt del país com una imposició.

Un altre àmbit afectat pel nou ordre borbònic va ser el de la llengua. Tot i que ja en els segles anteriors s'havia produït una important penetració del castellà com a llengua literària arreu dels Països Catalans –amb resultats, però, desiguals segons els territoris–, el català continuava essent l'única llengua oficial de les institucions, gremis i altres corporacions. Tan sols a la Reial Audiència el català compartia funcions amb la llengua llatina.

El diagnòstic de la situació sociolingüística del país ens el dona José Patiño, el president de la Junta de Govern del Principat i un dels ideòlegs de la Nova Planta, quan escrivia el 1716 que els catalans “solamente hablan en su lengua materna y ningún Común [és a dir: institució pública] hasta ahora escribía si no es en catalán, sin practicarse el uso de la lengua española, bien que ésta comúnmente se entiende por las personas que han seguido los estudios de letras, pero en nada de la gente rústica”.

El procés d'imposició del castellà es va realitzar en onades successives: primer afectà les administracions i la vida administrativa, i després s'amplià a àmbits amplis de la societat civil, com ara el comerç, el notariat, la prèdica religiosa i l'ensenyament. La raó d'aquesta política gradualista es pot trobar en el mateix diagnòstic de Patiño. Cal remarcar que el que seria després intendent general de Catalunya afirma, com hem vist, que les persones amb estudis “entenén” el castellà, no pas que el parlin. Una ordre d'universalitzar en castellà els estudis primaris, el notariat o l'oratória religiosa hauria estat, el 1714, simplement inviable.

De fet, el primer decret de prohibició de l'ús públic de la llengua catalana el publicà Lluís XIV als comtats de Rosselló i Cerdanya el 1700.¹² A València, ja el 1707, els *Manuales de Consells* i els *Quierns de provisions* van esdevenir, respectivament, *Libros capitulares* i *Libros de instrumentos*.

En la mateixa línia, el Decret de Nova Planta de Catalunya, afirma que “las causas de la Real Audiencia se sustanciarán en lengua castellana”. El decret aboleix també les prohibicions d'estrangeria, tot obrint la porta a la presència de funcionaris castellans, que foren un important agent de castellanització –juntament amb la imponent presència militar, que es prolongà durant més d'un segle.¹³

Tanmateix, sobre aquestes bases, l'actitud de les autoritats havia de ser activa en la construcció d'espais per a la llengua castellana. Així, les instruccions per als corregidors de 1716, en el moment de desplegar el Decret de Nova Planta, ja els adverteix que “pondrá el mayor cuidado en introducir la lengua castellana, a cuyo fin dará las providencias más templadas y disimuladas para que se consiga el efecto sin que se note el cuidado”. Al llarg dels anys següents, la Reial Audiència de Catalunya retornà sistemàticament qualsevol document escrit en català. El procés de tancament

12. FERRER I GIRONÈS, F.: *La persecució política de la llengua catalana. Història de les mesures preses contra el seu ús des de la Nova Planta fins avui*. Barcelona: Edicions 62, 1985.

13. ROURA AULINAS, L.: *Subjecció i revolta en el segle de la Nova Planta*. Vic: Eumo, 2006.

d'espais per al català culminà amb la seva prohibició a les escoles el 1768 en una reial cèdula signada per un altre Carles III —el de Borbó, fill de Felip V.

No és estrany, doncs, que, de manera progressiva, el català fos vist per alguns sectors de les classes cultes com una llengua arcaïtzant o anacrònica. Aquest procés va ser especialment ràpid al País Valencià. Així, quan el 1738 el cronista Josep V. Ortí i Major redactà una dedicatòria en català en una obra oficial, amb motiu de les festes del cinquè centenari de la conquesta de València, recordà que aleshores “en los archivos, especialmente en los seculares, todo se nota en castellano”. I encara, justificà el coneixement de la llengua pròpia en termes purament arqueològics: calia entendre el valencià per poder desxifrar els documents d'altre temps. Una actitud no molt diferent a la que expressaria, a la fi de la centúria, Antoni de Capmany: el català era, en la seva opinió, un “idioma provincial muerto para la república de las letras”.

El patrimoni documental: destrucció, evacuació i retorn

La cort barcelonina de Carles III va generar un important patrimoni documental. A Barcelona, l'Arxiduc va construir una xarxa de consells que pretenien reproduir el model cortesà que continuava funcionant a Madrid, a les ordres de Felip V. L'entorn del monarca s'estructurà al voltant de dues secretaries: la del Nord, que tenia competències sobre els territoris ibèrics i mediterranis governats per Carles, i la d'Itàlia, que regia els estats hispànics de la península transalpina.

La documentació de consells i secretaries va ser evacuada l'estiu de 1713, juntament amb les tropes imperials i el gruix de la cort barcelonina. Els fons documentals van ser traslladats a Viena i posats sota la custòdia del Consell d'Espanya, fundat a la capital imperial a la fi d'aquell any. Francesc de Castellví en deixà perfecta constància en la seva crònica de la guerra.

A la fi de la I Guerra Mundial, però, es donaren les circumstàncies per al retorn d'una part d'aquella documentació a l'Estat Espanyol. La fragmentació de l'anomenat aleshores Imperi Austrohongarès i la formació de diverses repúbliques independents havien generat un debat sobre el repartiment dels fons documentals imperials. En aquell context, va ser un diplomàtic català, Ramon de Vilanova i Rosselló, qui gestionà a partir de 1920 un importantíssim intercanvi documental entre la neonata República d'Àustria i el Regne d'Espanya. Així, Viena obtingué els arxius de les antigues ambaixades imperials a Madrid i Roma a canvi de cedir a l'Estat espanyol la documentació de la cort barcelonina de Carles. La catalogació de la documentació vienesa va anar a càrrec de Juan Pérez de Guzmán y Galló, que l'edità parcialment el 1921.¹⁴ L'aplicació del projecte es materialitzà el 1928 (i tingué un últim

14. PÉREZ DE GUZMÁN Y GALLO, J.: “Inventario de los documentos referentes exclusivamente a España, que se hallan en el Ministerio de Estado de Austria”, *Boletín de la Real Academia de la Historia*, 1921. Noteu el terme “exclusivamente”, cosa que suposà que la documentació del Consell d'Espanya de Viena restés a l'antiga capital imperial.

episodi el 1930). La documentació custodiada a Viena va ser lliurada a l'Archivo Histórico Nacional, de Madrid, on conforma el fons "Papeles del Archiduque". Aquesta documentació ha estat estudiada, entre d'altres, per Pere Voltes Bou i Virgínia León.¹⁵

Tanmateix, l'acord entre Viena i Madrid no afectà dos fons importants. D'una banda, la documentació generada a l'exili pel Consell d'Espanya de Viena va ser considerada un afer intern austríac, per la qual cosa restà a l'antiga capital imperial. Aquesta documentació tot just va començar a ser coneguda a Catalunya a començament del segle XX, arran de la transcripció que Salvador Sanpere i Miquel hi va fer de les *Narraciones históricas* de Francesc de Castellví, que li serviren de base per a la redacció de la seva obra cabdal *Fin de la nación catalana* (1905). Per contra, resulta del tot decebedora la lectura dels *Documentos de tema español existentes en el Archivo de Estado de Viena*, de Pere Voltes Bou,¹⁶ on pràcticament no apareix cap referència a l'abundosa documentació del Consell d'Espanya.

Aquests fons han estat utilitzats recentment, entre d'altres, per Giovanni Stiffoni i per Virgínia León.¹⁷ N'hem publicat un gran nombre de documents i els hem utilitzat àmpliament (juntament amb els fons del Hofkammerarchiv i del Kriegsarchiv de Viena i de la Biblioteca Nazionale Braidense de Milà) en l'elaboració de la nostra síntesi sobre l'exili austríacista.¹⁸

L'altre gran fons exterior de la guerra i l'exili es troba a l'Archivio di Stato di Napoli. Perfectament inventariat i catalogat des de 1992,¹⁹ aquest fons està mancat encara d'una recerca sistemàtica. A primer cop d'ull, la lectura del seu catàleg ens remet a un doble tipus de documentació. D'una banda, la generada per alguns dels consells establerts a Barcelona durant la guerra. D'altra banda, l'elaborada o rebuda per la delegació local del Consell d'Espanya de Viena durant la postguerra. Cal tenir en compte, en ambdós sentits, que Nàpols va ser la ciutat (i el regne) més poblada sota dominació de Carles III durant la guerra; i que va ser també la ciutat escollida per residir-hi per una majoria d'exiliats a la postguerra. Afegim-hi encara que l'ocupació del regne de Nàpols per part de les tropes de Felip V, el 1734, en el marc de la Guerra de Successió de Polònia, va ser excepcionalment ràpida, per la qual cosa les autoritats austríaques no van ser a temps d'endur-se'n la documentació d'arxiu.

15. VOLTES BOU, P.: *Barcelona durante el gobierno del Archiduque Carlos de Austria (1705-1714)*. Barcelona: Institut Municipal d'Història, 1963-1970, 3 vols. LEÓN, V.: *Entre Austrias y Borbones. El archiduque Carlos y la monarquía de España (1700-1714)*. Madrid: Sigilo, DL, 1993.

16. Barcelona: Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, 1964, 2 vols.

17. STIFFONI, G.: "Un documento inédito sobre los exiliados españoles en los dominios austríacos después de la Guerra de Sucesión", *Estudis. Revista d'Història Moderna*, 17 (1991), p. 7-55. LEÓN SANZ, V.: "La oposición a los Borbones españoles: los austríacistas en el exilio", dins: MESTRE, Antonio.; GIMÉNEZ LÓPEZ, Enrique (coords.): *Disidencias y exilios en la España moderna*. Alacant: Caja de Ahorros del Mediterráneo-Universidad de Alicante-A.E.H.M., 1997, pp. 469-499.

18. Vegeu nota 5.

19. CAPOGRASSI BARBINI, M. L.: *Consiglio di Spagna. Inventario del fondo documentario conservato nell'Archivio di Stato di Napoli*. Nàpols: 1992.

Menys sort van tenir els fons documentals generats per les institucions de la terra, que van protagonitzar en solitari l'última defensa de Catalunya. Tot fa pensar que la documentació de la Conferència dels Tres Comuns (que aplegà Generalitat, Consell de Cent i Braç Militar durant el darrer setge de Barcelona) va ser destruïda per por de la repressió. El mateix s'esdevingué, com explica Castellví, amb la documentació de la Coronela, i cal suposar que passà el mateix amb la de l'exèrcit imperial que defensà la ciutat a les ordres de Villarroel. D'altra banda, el *Dietari* de la Generalitat es clou a la fi de 1713, i el del Consell de Cent tan sols informa de fets molt puntuals i aparentment descontextualitzats tot al llarg del setge.

De fet, les poques cròniques privades del setge de 1713-1714 que coneixem –i que ens proposem de publicar ben aviat– estan envoltades d'una aurèola de misteri. Esmentem-ne, entre d'altres, la de Manuel Mas i Soldevila, que va participar en el govern municipal en la darrera etapa del setge, i que amagà el seu text en els espais en blanc destinats a la correcció d'una altra obra. O, encara, la del notari botifler Aleix Claramunt, que ell mateix s'encarregà de copiar en l'àmbit, aparentment més anodí, del seu manual de protocols.²⁰

Afegim a tot plegat la incúria dels responsables de l'Audiència borbònica, que ha suposat la desaparició, o destrucció física, de tots els processos de la seva sala criminal del segle XVIII.

El patrimoni de l'exili

La paradoxa de l'exili de la Guerra de Successió rau en un fet de gran importància: Carles III i els estats aliats perden, com és obvi, la guerra peninsular, però venen, i de manera rotunda, la guerra internacional. Així, l'emperador obtingué en el joc dels tractats d'Utrecht i de Rastatt els Països Baixos Hispànics, l'Estat de Milà, el regne de Nàpols, els Presidis de la Toscana i el Regne de Sardenya (permutat posteriorment pel de Sicília). Afegim-hi encara que el tractat de Passarowitz (1718), que posà fi a la Tercera Guerra Turca, suposà l'annexió a l'Imperi de diverses regions danubianes governades fins aleshores pels otomans. Així, l'extensió dels territoris patrimonials de Carles VI superà amb escreix la dels seus avantpassats immediats, i tan sols havia estat superada en el seu moment per Carles V.

La política expansiva dels Habsburg va tenir un reflex directíssim a la capital imperial. Superat l'últim setge otomà (1683) i, sobretot, la darrera gran pesta (1713), Viena va viure una autèntica febre constructora, amb resultats espectaculars en tots els àmbits: l'arquitectura eclesiàstica (presidida per la Karlskirche), l'arquitectura àulica (amb el Shombrun) i l'arquitectura cortesana (amb l'exemple rotund del Belvedere, el palau construït pel príncep Eugeni de Savoia).

En aquest marc ampli, la voluntat imperial va ser garantir al col·lectiu d'exiliats

20. ALCOBERRO, A.: "Crònica del setge de Barcelona de 1713-1714, del notari Aleix Claramunt: *Per desengany dels esdevenidors*", *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, XXIV (2006), p. 207 i s.

hispànics unes possibilitats materials similars a les que gaudien abans de marxar de la península. Això suposà una gradació de la política de pensions en funció del rang, o la categoria, de cada un dels beneficiaris. Per als segments més elevats es prengueren també mesures que facilitaren l'obtenció de terres, càrrecs i rendes als territoris hispànics ara incorporats a l'imperi. A més, es propicià arreu la fusió entre les famílies aristocràtiques immigrades i les autòctones. En aquest punt, la cort vienesa va actuar com una autèntic gresol.

Encara resta per estudiar l'impacte del mecenatge de l'aristocràcia exiliada en terres de Carles VI. Tanmateix, creiem que els seus efectes són més fàcils de detectar a Viena que no pas als estats italians, on d'altra banda s'instal·laren la majoria d'exiliats. Cal tenir en compte que, a Nàpols o a Milà, la petjada hispànica es remun-tava a alguns segles enrere. En un i altre cas, la presència d'una minoria governant d'origen ibèric no constituïa precisament una novetat, com tampoc no ho era l'existència d'àmbits de sociabilitat propis, com ara esglésies o hospitals. A la capital imperial, per contra, l'aparició d'aquests espais constituí tota una novetat.

Com ja hem explicat en altres ocasions, l'exili va mantenir una personalitat pròpia i diferenciada fins a la fi de la dècada de 1740. Al llarg de més de trenta anys, doncs, els exiliats i els seus fills van nodrir uns espais de sociabilitat col·lectiva i van mantenir uns trets d'identitat propis. En aquest aspecte, novament és Viena l'àmbit que ens en proporciona un major nombre d'exemples. No endebades, els diversos llibres de viatgers que recal·len a la capital imperial no s'estan de descriure el col·lectiu hispànic, com un conjunt humà caracteritzat per uns costums, vestits i llengües propis. Aquesta tendència, però, davalla a la ratlla de 1750, probablement per l'imparable procés d'integració a les societats d'acollida de les segones i terceres generacions d'exiliats.

Un àmbit clau de sociabilitat va ser el monestir de Montserrat de Viena. El monestir va ser construït en els anys 1632-1633, com una prova de la vinculació de la branca austríaca dels Habsburg amb la mare de Déu montserratina. L'edifici, situat fora muralles, va ser enderrocant, però, durant el setge otomà de 1683 per evitar que pogués ser utilitzat com a fortalesa per les tropes assetjants. La seva reconstrucció, de bell nou, es produí en els anys 1690-1708. Per això, els seus anys de màxim esplendor coincidiren amb els de l'exili de la Guerra de Successió. En aquella etapa rebé un bon nombre de donatius del col·lectiu exiliat i va ser substancialment millorat i ricament decorat. Tanmateix, l'edifici va ser desamortitzat en època de Josep II, i els seus béns mobles i documentació van ser traslladats al veí monestir benedictí d'Scottenstift. Encara avui, però, el carrer on es troba ubicat l'antic edifici rep el nom d'Schwarzspanier strasse, o carrer dels "Espanyols negres", nom amb què eren coneguts els benedictins montserratins.

L'altre temple d'origen hispànic era el dels Trinitaris Descalços, a l'Alser strasse. Com també s'havia esdevingut amb el de Montserrat, el temple va ser enderrocant amb motiu del setge turc de Viena de 1683. En aquest cas, però, el nou edifici no va ser conclòs fins al 1727, coincidint amb el moment de màxim apogeu de l'exili. Per aquest motiu, a la cripta hi van ser enterrats un gran nombre d'exiliats de famílies nobles o benestants, que encara podem identificar avui en molts casos a través de les

inscripcions dels nínxols, d'altra banda força malmeses. En tot cas, també n'ha estat publicat el llibre d'enterraments.²¹

Per la seva banda, la Minoritenkirche, o església dels franciscans menors, va esdevenir el punt de trobada de l'anomenat Tercer Orde Seràfic dels Espanyols, que dinamitzaren de primer el frare aragonès Mateo Oliver, i després el català Joan Ballart. Entre 1729 i 1739 van ser membres d'aquest orde un total de 339 homes i 261 dones, segons explica el cronista Francesc de Castellví, que tingué accés a la seva documentació.

Però si una institució simbolitza els espais compartits de l'exili, aquesta és sens dubte l'Hospital d'Espanyols de Viena, i la seva església adjunta, dedicada a la Mare de Déu de la Mercè. La construcció de l'hospital comptà amb el decisiu suport econòmic imperial i amb un entusiasta equip humà format per Maurici Andreu, catedràtic de teologia a la Universitat de Barcelona, Ramon Vinyes, cirurgià de Vic, Esteve Mascaró, vicari, i els metges Nicolau Cerdanya, Josep Pujol i Gabriel Joli. Cerdanya en va ser el primer director i està enterrat a l'església de la Mercè.

La creació de l'hospital obeí a una doble necessitat. D'una banda, eren molts els exiliats ferits o que arrossegaven malalties; aquest col·lectiu s'amplià, a més, a causa de la Tercera Guerra Turca i d'altres empreses on participaren soldats hispànics. D'altra banda, les enormes diferències de llengua feien molt difícil que els pacients hispànics s'adrecessin a l'Hospital de Viena, de titularitat municipal.

El nou hospital es començà a construir el 1717. Un any després, el febrer de 1718, hi van ingressar els primers pacients. L'edifici es dividí en tres naus, destinades respectivament a homes, dones i folls. Segons dades de Francesc de Castellví, l'Hospital havia atès fins a l'octubre de 1732 un total de 2.427 pacients, tots ells originaris dels regnes hispànics.

L'església, obra del gran arquitecte Anton Ospel, va ser construïda a partir de 1722 i va ser consagrada el 1724. Encara avui manté el nom de Santa Maria de Mercede i la seva decoració original, que ja describí Castellví en la dècada de 1730. Així, l'altar major és presidit per la imatge de la Mare de Déu de la Mercè, mentre els laterals són dedicats respectivament a sant Genís, o Genaro (en representació del regne de Nàpols), sant Carles Borromeo (Milà), santa Rosolea (Sicília) i sant Pere (Flandes). També hi ha una imatge lateral de Santa Eulàlia. A més, l'alt funcionari del Consell d'Espanya José Bolaños va pagar un altar dedicat a sant Josep, que es troba a l'entrada de l'església.

Caldria esmentar també, pel que fa a Viena, la magnífica seu del Consell d'Espanya, que avui hostaja el Hofkammerarchiv, o Arxiu de la Cambra Imperial, i diversos palaus privats com la residència de l'Arquebisbe de València (Palau Strozzi) o la dels comtes d'Althan (Palau de la Favorita).

La reconstrucció del patrimoni moble d'aristòcrates i eclesiàstics exiliats resulta molt més difícil. En l'àmbit bibliogràfic hem avançat ja els fons que col·leccionà a Viena l'Arquebisbe de València, i que finalment hi han restat. Un cas contrari seria

21. KOBLIZEK, R.: *Die Alserkirche. Ihre Geschichte und Kuntswerke zur Befreiung Gefangenen*. Viena: Verein Memo, 2000.

el del noble valencià Joan Basili de Castellví i Coloma, comte de Cervelló (que no s'ha de confondre, evidentment, amb Francesc de Castellví). El de Cervelló va exercir el càrrec de conseller del Consell d'Espanya, i després de vicepresident del Consell d'Itàlia. Va ser, a més, un home molt pròxim a l'emperador i al príncep Eugeni de Savoia i va exercir una forta influència política a Viena. L'il·lustrat valencià Gregori Maians hi va mantenir correspondència, tot esperant algun tipus d'encàrrec àulic. El comte va retornar a la Península el 1750. Per aquest motiu, va vendre una part del seu patrimoni moble a Viena, abans del viatge, però se'n va endur amb ell els objectes i documents de major valor personal. La seva documentació política ha estat recentment editada.²²

Un cas força diferent és el de l'eclesiàstic Llorenç Tomàs i Costa. Austracista de primera hora, Tomàs va ser canceller a Barcelona, legat de Carles III a Roma (fins al 1725) i va exercir després diversos càrrecs eclesiàstics i polítics a Nàpols i Viena. El seu testament, estudiat per Neus Ballbé, dona compte d'una important biblioteca i (el que potser ens interessa més ara) d'un nombre important de teles. Aquestes obres haurien estat lliurades als seus parents de la Seu d'Urgell després de la seva mort, tot i que avui no en sabem res de la seva destinació final.²³

Ben diferent va ser la sort del llegat més important del general Antonio de Portugal y Toledo, comte d'Alcaudete. Alcaudete va ser evacuat de Barcelona, amb el gruix de les tropes hispàniques de Carles III, el juliol de 1713, i va jugar un important paper a la Tercera Guerra Turca (1716-1718). Francesc de Castellví s'hi referí, per bé que de manera breu, a les *Narraciones históricas*. Com afirma el cronista de Montblanc,

Al capitular Temesvar y Belgrado, se hallaron de vanguardia en los ataques los regimientos españoles, y por esta razón logró el coronel conde de Alcaudete las llaves de una y otra fortaleza, y para eterna memoria logró trabajar de primoroso arte dos figuras de plata, que representaban dos ángeles, y en sus manos las llaves, que remitió a España por dádiva al Santuario de Nuestra Señora de Guadalupe.²⁴

Com acostuma a passar amb les notícies de Castellví, la informació és rigorosament certa. Les dues figures, de gran qualitat, van ser lliurades al monestir extremeny poc després de la Pau de Viena (1725), i en qualsevol cas abans que expirés el priorat de fray Antonio de León (gener de 1727). Hi féu referència Tomás López en el seu viatge per Extremadura de 1798.²⁵ López, a més, transcriví les inscripcions que acompanyaven –i acompanyen– les imatges. En reproduïm aquí la primera:

22. MESTRE, A. (ed.): *Gregorio Mayans y Siscar. Epistolario XXI. Mayans y los austracistas*. València, 2006; FELIPO, A.: *El conde de Cervelló y el Consejo de Italia. Escritos políticos en el exilio austracista (1724-1746)*. València: Institució Alfons el Magnànim, 2007.

23. BALLBÉ, N.: *Llorenç Tomàs i Costa. Els temps convulsos de la Guerra de Successió i l'exili*. Universitat Oberta de Catalunya. Treball de Llicenciatura inèdit (gener de 2008).

24. CASTELLVÍ, F. de: *Narraciones...*, vol. IV, p. 558. ECOS.

25. LÓPEZ, T. *Extremadura por López, año de 1798*. Edició i estudi de Gonzalo BARRIENTOS ALFAGEME. Asamblea de Extremadura, 1991 (2ª ed.).

Ymperando Carlos Sexto, mandando sus armas el príncipe Eugenio de Saboya, con el favor de Dios y la interzesión de su madre, las tropas alemanas pelearon con los turcos en el campo de Peterbaradín, en cinco de Agosto de mil setecientos y diez y seis. Y aunque los infieles hicieron notable resistencia, los christianos zerraron con ellos tan valerosamente que los desbarataron. De aquí pasaron con increíble presteza a ponerse sobre Temesbar. Y estando de guarnición en la trinchera don Antonio de Portugal y Toledo, conde de Alcaudete, vinieron los sitiados a rendirse y entregar las llaves el día doce de Octubre. Y estas mismas trajo el propio conde a esta santa casa en testimonio del patrocinio que siempre ha debido a esta santísima ymagen, a quien dedica, ofrece y consagra.

Cal dir que el comte de Galve, pare del comte d'Alcaudete, retornà a la península després de la Pau de Viena. Alcaudete, però, després de la visita a Guadalupe que ambdues inscripcions confirmen, continuà a l'exili com a general del regiment que duia el seu nom. Morí a Praga el 1735.

Fora de l'àmbit vienès, és important ressenyar la fundació de la Nova Barcelona, la ciutat destinada als exiliats, que tan sols romangué plenament activa entre 1735 i 1738. La nova localitat se situà en un àmbit de colonització recent, el Banat de Temesvar, entre els actuals estats d'Hongria, Sèrbia i Romania. D'aquell projecte forassenyat, endegat des de la Cambra Imperial de Viena, avui se'n conserven les llistes de colonitzadors i fins i tot el plànol elaborat amb motiu d'un nou projecte d'edificació, ja a la dècada de 1760. La colònia fundada pels exiliats correspon avui a la ciutat de Zrenjanin, a la regió autònoma de Vojvodina (República Sèrbia).²⁶

El patrimoni literari i historiogràfic

A l'exili es van escriure importants obres de contingut historiogràfic i polític, moltes de les quals no han estat conegudes al Principat fins segles més tard. Cal esmentar molt especialment les *Naraciones históricas*, de Francesc de Castellví, que ja hem esmentat en diverses ocasions. Aquesta obra, de grans dimensions i d'una notable qualitat i rigor, restà als arxius d'estat vienesos. A començament del segle XX, va ser copiada per Salvador Sanpere i Miquel, que la féu servir com a base de la seva obra monumental *Fin de la nación catalana* (1905). Les *Narraciones...* de Castellví, però, tot just han estat editades molt recentment (1997-2002).

També a l'exili Josep Plantí redactà diverses obres historiogràfiques i un projecte de creació d'una nova colònia per als exiliats. Aquests textos, conservats a la Biblioteca Nazionale Braidense de Milà, només han estat coneguts d'ençà de 1995. En preparem l'edició de l'obra completa.²⁷

26. ALCOBERRO, A.: "L'exili austriacista i la Nova Barcelona del Banat de Temesvar: teoria i pràctica", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XLVIII (2001-2002), p. 93-112.

27. ALCOBERRO, A.: *L'exili austriacista...*, vol. II, p. 155-205; ALBAREDA, A.: *El "cas dels catalans". La conducta dels aliats arran de la Guerra de Successió (1705-1742)*. Barcelona: Fundació No-guera, 2005, p. 303-321.

Un fet similar s'ha produït amb els nombrosos i altament interessants textos polítics de Juan Amor de Soria, oficial de la Secretaria d'Estat a Barcelona i després a Viena. L'obra d'Amor, que es troba a la Biblioteca de la Real Academia de la Historia, a Madrid, tot just ha estat donada a conèixer, de manera sistemàtica, en les darreres dècades del segle XX.²⁸

Tanmateix, entre les obres que foren impreses a l'exili cal esmentar una crònica anònima de la guerra de gran interès intitulada *Teatro de desdichas*, publicada a Milà el 1716; el tractat filològic *La Crusca Provenzale* (Roma, 1724) d'Antoni de Bastero i diverses obres de contingut jurídic de Domènec Aguirre i de Francesc Solanes.²⁹

També va ser important la tasca de comte de Cervelló, a qui ja ens hem referit, com a mecenes de l'edició de textos valencians a Venècia i l'Haia, un aspecte encara pendent d'estudi. Esmentem, entre d'altres, la *Historiae de rebus Hispaniae* del frare trinitari Josep Manuel Minyana, impresa pòstumament a l'Haia el 1733. Paradoxalment, la crònica de la Guerra de Successió a València d'aquest autor, escrita en clau botiflera, va poder veure la llum en aquesta ciutat gràcies a les gestions de Gregori Maïans, de família austriacista, i del mateix comte de Cervelló. Ens referim a *De bello rustico valentino*, finalment impresa molt lluny de casa el 1752.

Una menció a part mereix la *Epopèya panegírica* del valencià Vicent Díaz de Sarralde. Aquesta obra, publicada a Nàpols el 1718, és dedicada al príncep Eugeni de Savoia. La composició, que supera els mil cinc-cents versos, descriu les campanyes militars de 1716 i 1717, que suposaren la conquesta de diverses regions danubianes i, entre d'altres, de les ciutats de Temesvar (avui Timisoara) i Belgrad. Com hem pogut comprovar en el cas del comte d'Alcaudete, en aquella contessa, que els alemanys anomenen la Tercera Guerra Turca, hi van participar, amb fets d'armes molt notables, cinc regiments professionals i una companyia de voluntaris hispànics. L'autor, que havia estat fiscal de l'Audiència de València amb Carles III, probablement participà en aquelles campanyes, ja que en fa una descripció molt acurada. El to literari s'insereix plenament en la poètica barroca castellana, de ressons gongorians.³⁰

Cal esmentar també dos importants escrits polítics publicats en el context de la Guerra de Successió de Polònia –una gran conflagració internacional en què l'exili pretengué tornar a posar damunt la taula “el cas dels catalans”. El primer d'ells, *Via fora als adormits*, va ser publicat a la fi de 1734. S'imprimí en dues versions: la catalana i la francesa, probablement destinada a incidir en la diplomàcia europea. L'altre text, *Record de l'Aliança fet al sereníssim Jordi, augusto rei de la Gran Bretanya, amb una carta del Principat de Catalunya i ciutat de Barcelona*, va ser imprès

28. LLUCH, E. (ed.): *Aragonesismo austracista (1734-1742)*. Saragossa, 2000.

29. ALCOVERRO, A.: “‘Monarquia moderada’ i ‘llibertat de la pàtria’”. Notes sobre el pensament polític de l'autriacisme castellà a l'exili”, *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 27 (2007), p. 173-196; FELIU, F.: “Els inicis de la filologia catalana moderna: estudi biogràfic d'Antoni de Bastero i Lledó, canonge de Girona (1675-1737)”, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXXIX (1998), p. 235-341.

30. ALCOVERRO, A.: “Presència i ecos de l'exili austriacista a la Tercera Guerra Turca: l'*Epopèya panegírica* de Vicent Díaz de Sarralde (Nàpols, 1718)”, *Aguaites*, 24-25 (2007), p. 173-196.

a començament de 1736 en una versió bilingüe català-llatí. Ambdós textos recorden el compromís dels aliats amb Catalunya, amb nombrosos arguments de caràcter històric i documental. Com a projecte de futur proposen la creació d'una "república lliure de Catalunya", un objectiu que ja havia estat plantejat pels ambaixadors catalans durant el setge de 1713-1714.³¹

Epíleg

En tot cas, el patrimoni material de l'exili continua essent un tema per estudiar. Un sol exemple, a cavall de Viena i Barcelona, pot servir per identificar-ne la importància quantitativa i qualitativa. La família Desvalls, clau en la defensa de Cardona i en l'organització dels fusellers de muntanya que permeteren alleugerir la pressió borbònica en l'últim setge de Barcelona de 1713-1714, va viure un procés de promoció insòlita en la cort imperial en les generacions següents. A la fi del segle XVIII, els Desvalls, marquesos del Poal per Carles III, retornaren a Catalunya tot utilitzant prioritàriament el títol borbònic de marquesos d'Alfarràs. I a Barcelona no s'estigueren de construir un palau i un jardí –el del Laberint d'Horta– que acabaria hostatjant algun descendent de Felip V. Els llaços entre patrimoni, arquitectura i jardineria entre Viena i Barcelona que aquest fet confirma es troben molt lluny de ser exhaurits. Hi ha feina, doncs.

AGUSTÍ ALCOBERRO

Universitat de Barcelona / Museu d'Història de Catalunya

31. TORRAS I RIBÉ, J. M.: *Escrits polítics del segle XVIII*. Tom II: *Documents de la Catalunya sotmesa*; LLUCH, E. (ed.): *Escrits polítics del segle XVIII*. Tom III: Vic: Eumo ed., 2005.

Fig. 1. Santa Maria de Mercede (Foto de Conxita Mollfulleda).

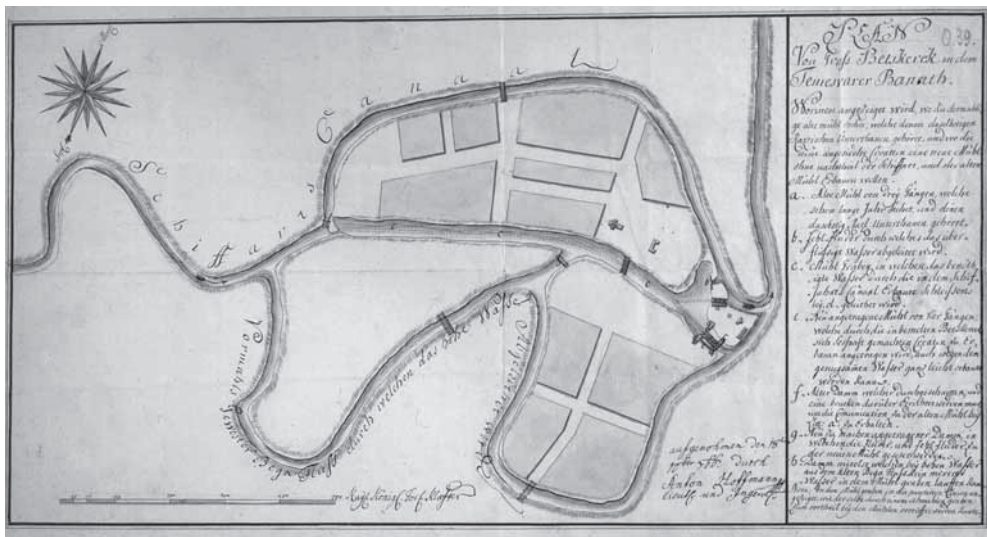

Fig. 2. Plànol de la colònia de Gross Beckerek, popularment coneguda com Nova Barcelona (Hofkammerarchiv. Viena).

Fig. 3. Portada de *Epopéya Panegírica* de Vicent Díaz de Serralde (Nàpols, 1718).